

Тема: Формування радянської державності (1917-1920рр.)

Виконала: Ранчевська Л. В.,
студентка 271 групи

План

1. Загальний історичний огляд
2. Державний лад
3. Судова система та інші правоохоронні й репресивні органи
4. Формування основ соціалістичного права

Висновки

1. Загальний історичний огляд

Жовтневий переворот 1917 року у Петрограді започаткував еру панування однієї з найжахливіших ідеологій ХХ століття, метою якої була світова соціалістична революція. Але на той час більшовики ще не мали значного впливу на населення. Вибори до Всеросійських Установчих Зборів, які відбулися в листопаді — грудні 1917 року, показали, що в Росії більшовиків підтримує тільки 25 % виборців. В Україні за більшовиків віддали свої голоси біля 10 % виборців, у той час як за українські партії — 75 %.

Для поліпшення свого становища в Україні більшовики почали шалену пропагандистську кампанію. Центральна рада змальовувалась як контрреволюційна, буржуазно-націоналістична, антинародна організація.

Яскравим виявом агресивності і класичним зразком революційної демагогії Петрограда щодо України став "Маніфест українському народу з ультимативними вимогами до Української Ради" від 3 грудня 1917 року. В ньому говорилося, що Центральна рада "веде двозначну буржуазну політику", яка виявляється в небажанні Ради скликати Всеукраїнський з'їзд Рад. Звинувачення було надуманим, бо згаданий з'їзд мав відкритися 4 грудня і про це знали в Петрограді. Принизлива форма ультиматуму була необхідною для збройного втручання у внутрішні справи України.

З'їзд представників робітників, армії селян (Всеукраїнський з'їзд Рад) відкрився 4 грудня 1917 року в Києві. В його роботі взяло участь понад 2,5 тисячі делегатів. Більшовики, опинившись у значній меншості, зрозуміли, що їм не вдасться здійснити державний переворот. Висловивши обурення ультиматумом, з'їзд висловив повну підтримку Центральній раді.

У цих умовах більшовики залишили київський з'їзд і поїхали до Харкова, де 11-12 грудня 1917 року під охороною радянських військ було інсценовано альтернативний з'їзд рад. На ньому 200 делегатів репрезентували лише 89 рад із 300 існуючих в Україні. З'їзд проголосив встановлення радянської влади в УНР і обрав Центральний виконавчий комітет рад, який в свою чергу створив Народний секретаріат — уряд радянської України.

17 грудня ЦВК рад України опублікував маніфест про повалення Центральної ради і Генерального секретаріату, ігноруючи той факт, що останні мали владу на 3/4 території України.

25 грудня 1917 року розпочалась окупація України радянськими військами. Радянський уряд перебував у Києві три тижні. Умови Брестської угоди змусили Народний секретаріат перебраться з Києва до Полтави, а звідти 9 березня 1918 року - до Катеринослава. Тут 17-19 березня відбувся 11 Всеукраїнський з'їзд Рад, а 21 березня новообраний ЦВК рад України переїхав до Таганрога, що став останнім місцем його перебування на українській землі. У липні 1918 року в Москві було проведено установчий з'їзд КП(б)У, яка створювалася як обласна організація РКП(б). Це давало РКП(б) можливість більш активно втручатись в українські справи.

28 листопада 1918 року в Курську було створено Тимчасовий робітничо-селянський уряд України.

Після весняного контрнаступу Червона армія до травня 1919 року взяла під свій контроль майже всю територію України. На початку січня 1919 року Тимчасовий робітничо-селянський уряд переїздить до Харкова. 6 січня Україна проголошується "Українською Соціалістичною Радянською Республікою" (УСРР). 25 січня було декларовано необхідність об'єднання УСРР з РСФРР на засадах соціалістичної федерації.

Націоналізація, що відбувалася під гаслами переходу від капіталістичного до соціалістичного способу виробництва, вщент розладнала підірваний світовою війною ринковий механізм, ліквідувала приватну ініціативу, звела до мінімуму товарно-грошові відносини. Перестали діяти економічні закони. Їх намагалися замінити адміністративними чинниками, передовсім централізацією управління, шляхом створення мережі верти кальних структур, запровадження різних мобілізацій та примусової праці.

Розрив економічних зв'язків між містом і селом загостри в продовольчу проблему. 12 квітня 1919 року радянський уряд України видав декрет про введення продрозкладки.

Внаслідок запровадження політики "воєнного комунізму" й диктатури пролетаріату загострилося внутрішньополітичне становище в Україні. У відповідь на тиск тоталітарної системи розгорнувся антибільшовицький рух селянства. Фактично в Україні розпочалася селянська війна, яку офіційна пропаганда називала куркульською контрреволюцією. Тільки в липні 1919 року було зафіксовано 207 антикомуністичних виступів на території УСРР. Уся селянська Україна повстала проти більшовиків.

9 травня 1919 року отаман Григор'єв видав універсал до українського народу, який закликав до боротьби з більшовиками. Селянський рух був однією з головних причин падіння радянської влади в Україні влітку 1919 року. Наприкінці серпня 1919 року радянські урядові установи змушені були терміново залишити Київ. Радянська влада в Україні, втративши військову підтримку, політичний авторитет і соціальну опору, впала враз.

На початку осені 1919 року більшість території України опинилася під владою генерала А. Денікіна. І хоча денікінська влада ліквідувала політику "воєнного комунізму", декларувала відновлення вільної торгівлі, недоторканність права власності і обіцяла провести земельну реформу, вона не знайшла підтримки у селянства України. До соціальних мотивів неприйняття білогвардійського режиму в Україні додався і національний. Згодом у тилу Денікіна розгорнувся масовий повстанський рух.

27 вересня 1919 року махновці завдали нищівної поразки білогвардійцям поблизу с. Перегонівки, за два тижні боїв від денікінців була звільнена майже половина території України. Успіхи махновців використала Червона армія, якій вдалося витіснити білогвардійців з півночі України. На початку січня 1920 року підрозділи Революційної повстанської і Червоної армій зустрілися біля Олександрівська. Махновці заявили про свій намір вести спільну боротьбу з білими. Але іншої думки було командування Червоної армії. Махно і його прибічники були оголошені поза законом і вимушені були відступити. Наприкінці січня 1920 року радянську владу в Україні було поновлено.

Знову почалася націоналізація, було відновлено трудову повинність, проводилися масові репресії проти махновців. Протягом року в Україні було створено органи примусових робіт, зокрема 18 концентраційних таборів.

Жорстока політика радянської влади знову привела до розгортання повстанського руху. Відновила свою діяльність Революційна повстанська армія під проводом Н. Махно.

Денікінський режим

Літо 1919 р. — захоплення території України Добровольчою армією, встановлення денікінського режиму

Невизнання УНР, перейменування України на Південь Росії

Поділ території на Київську, Харківську і Новоросійську губернії

Передача влади на місцях губернаторам (військовим генералам) з необмеженими повноваженнями

Внутрішня політика

- Проголошення відновлення «єдиної Росії».
- Поновлення приватної власності та її недоторканності.
- Створення спеціальних загонів для повернення майна і землі поміщикам, сплачення селянами великих контрибуцій.
- Скасування 8-годинного робочого дня.
- Відновлення вільної торгівлі.
- Національне гноблення: державна мова — російська, закриття українських шкіл та видань, припинення роботи Академії наук.
- Розпалення національної ворожнечі (єврейські погроми).
- «Білий терор»

Зростання невдоволення селян.
Активізація діяльності «махновського руху»

Наступ Червоної армії

16 грудня 1919 р. — захоплення Києва більшовиками, відступ денікінців до Криму

Політика Денікінського режиму

Після перемоги над Врангелем усі зусилля більшовиків були зосереджені на ліквідації повстанського руху в Україні. Наступ Червоної армії викликав революційний сплеск у Західній Україні. У Тернополі 8 липня 1920 року був створений - Галицький революційний комітет, а на місцях—повітові, міські та сільські ревкоми. Було проголошено створення Галицької соціалістичної радянської республіки. Галицький ревком видав декрети про встановлення радянської влади у Східній Галичині, про скасування усіх законів австро-угорської монархії та Польщі, про конфіскацію поміщицьких та церковних земель, про націоналізацію банків і промисловості та ряд інших. Проте в 1920 році більшовикам не вдалося утвердити радянську владу в Західній Україні та домогтися її возз'єднання з УСРР.

Боротьба повстанців проти більшовицького режиму точилася до осені 1921 року. 28 серпня 1921 року Н. Махно з невеликим загonom перейшов кордон України і був інтернований на території Румунії.

Але громадянська війна продовжувалася. Селянство вперто чинило опір диктатурі пролетаріату та "воєнному комунізму". Воно було останньою силою, що продовжувала боротьбу з більшовиками. Покласти край громадянській війні міг лише політичний компроміс між ворогуючими сторонами. Ще весною 1921 року Ленін приймає рішення про перехід до нової економічної політики. Запровадження непу поклало край громадянській війні і на довгі десятиліття затвердило радянську владу в Україні.

Політика більшовиків в Україні (початок 1920 р.)

Політика більшовиків в Україні на початку 1920 р.

→ Утворення 11 грудня 1919 р. Всеукрревкому — тимчасового вищого законодавчого та виконавчого органу влади на чолі з Г. Петровським

→ Відновлення діяльності ВУЦВК та РНК України (лютий 1920 р.)

→ Формальне визнання незалежності УСРР

→ Відновлення політики «воєнного комунізму»

→ Відмова від політики русифікації

VCHITEL.INFO

2. Державний лад

І Всеукраїнський з'їзд Рад, який працював 11 - 12 грудня 1917 року, прийняв резолюцію "Про організацію влади в Україні", в якій заявив, що "Україна проголошується Республікою рад робітничих, солдатських та селянських депутатів".

Вищим органом влади проголошувався *Всеукраїнський з'їзд Рад*. У перервах між з'їздами його функції мав виконувати Центральний виконавчий комітет (ЦВК). До складу ЦВК входив 61 член. Першим головою ЦВК був обраний Ю. Медведєв. II Всеукраїнський з'їзд рад збільшив склад ЦВК до 102 членів. ЦВК формувався за партійною ознакою, оскільки більшовики вимушені були на той час миритися з існуючою багатопартійністю. Свою роботу ЦВК проводив через відділи: агітаційний, господарський, зв'язку, військовий. ЦВК зі свого складу обирав Президію, компетенція якої обмежувалася організацією роботи його пленумів.

Вищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади радянської України був уряд - *Народний Секретаріат*. Формування уряду було компетенцією ЦВК. 4 березня 1918 року головою Народного Секретаріату було призначено М. Скрипника. Центральними органами управління були секретарства, які очолювали народні секретарі. В офіційних документах радянської влади використовувалася назва Українська Народна Республіка.

6 січня 1919 року декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України встановлюється нова назва держави — Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР).

Місцеві органи влади

В міру поширення радянської влади на територію України Народний Секретаріат скасував посади губернських, повітових і міських комісарів, встановлені Центральною радою.

Місцевими органами влади були проголошені ради робітничих селянських і солдатських депутатів і їх виконавчі комітети. Тому головним завданням, яке стояло перед радянською владою, була більшовизація місцевих рад.

28 листопада 1918 року Тимчасовий робітничо-селянський уряд України прийняв "Тимчасове положення про організацію влади на місцях". У ньому зазначалося, що радянська влада в Україні відновлюється з урахуванням досвіду державного будівництва в РСФРР. Положення вимагало негайної організації на місцях військкревкомів, а в селах — комітетів бідноти. Ці надзвичайні органи влади мали створюватися місцевими організаціями КП(б)У.

Як при формуванні місцевих Рад, так і при виборах виконкомів забезпечувалось пропорційне представництво в них фракцій основних політичних партій.

Хоча Україна офіційно мала статус незалежної радянської республіки, вільне обрання місцевих рад на її території не проводилося. Натомість створювалися надзвичайні органи влади — ревкоми і військревкоми, формування яких було прерогативою більшовицької партії. Навіть наприкінці 1920 року ревкоми становили більшість у загальній структурі державних органів влади. В губерніях і повітах створювалися спеціальні "трійки", у волостях — "четвірки", яким надавалася необмежена влада на місцях.

У здійсненні влади на місцях помітна роль належала комендантам і комісарам, які призначалися, як правило, ревкомами.

До літа 1920 року більшовики усунули з політичної арени всі інші партії і КП(б)У перетворилася на основний елемент державного апарату. Рішення Політбюро ЦК КП(б)У завжди передували ухвалам ВУЦВК і РНК УСРР. Отже, основи тоталітарної державності почали формуватися не наприкінці 20-х років, а на їх початку.

30 квітня 1920 року ВУЦВК і РНК ухвалили постанову про створення комітетів незаможних селян (комнезамів), які відрізнялися від комітетів бідноти (комбідів) двома аспектами. По-перше, за складом, до якого входили середняки, оскільки українське село було середняцьким, на відміну від російського. По-друге, комбіди створювалися як замітники сільських рад, а комнезами були утворені поряд з сільськими радами і діяли під їх керівництвом. Комнезами відіграли значну роль у зміцненні радянської влади на селі, зокрема, в проведенні продовольчої політики.

3. Судова система та інші правоохоронні й репресивні органи

Юридичним оформленням початку радянського судового будівництва в Україні була **постанова** Народного Секретаріату України "Про введення народного суду" від 4 січня 1918 року. Народні суди повітів і міст були головною ланкою судової системи. За постановою створювалися дільниці, повітові і міські народні суди. Вироки і рішення народного суду були остаточними і не підлягали апеляційному і касаційному оскарженню.

Постанова від 4 січня 1918 року передбачала створення революційних трибуналів. 23 січня 1918 року приймається Положення про революційні трибунали, в якому були висвітлені питання їх організації та процесуальної форми діяльності.

У перший рік своєї діяльності радянська влада захоплювалася ідеєю перерозподілу компетенції між державними і громадськими органами на користь останніх. Не обійшло це і судову систему. Постановою Народного Секретаріату від 20 січня 1918 року з підсудності народного суду вилучалося цілий ряд справ. Так, житлові справи передавалися на розгляд житлових камер при місцевих Радах, земельні справи підлягали розгляду в селянських земельних комітетах, справи, пов'язані з соціальним страхуванням, розглядалися в страхових органах, примирливих камерах, трудові спори мали розв'язуватися у відділах праці місцевих рад.

19 лютого 1919 року РН К УСРР прийняв декрет про суд, яким скасовував усі суди, організовані попередніми режимами. Серед юридичних актів, які формували судову систему, слід назвати Тимчасове положення про народні суди та революційні трибунали УСРР від 20 лютого 1919 року, декрет РН К УСРР "Про затвердження Верховного Касаційного суду" від 16 квітня 1919 року, інструкцію НКЮ УСРР "Про судоустрій" від 12 травня 1919 року.

У системі судів, що створювалися радянською владою, центральне місце належало революційним трибуналам, які запроваджувалися по одному на губернію. Чисельний склад трибуналу встановлював губвиконком, але вік не міг бути меншим 15. Справи розглядалися у складі 5, а з березня 1920 року—у складі 3 членів трибуналу. Члени трибуналу обиралися губ виконкомом терміном на 6 місяців. Попереднє слідство здійснювали особливі народні слідчі. Для виконання функцій звинувачення та захисту створювалися колегії обвинувачів і колегії правозаступників. До компетенції трибуналів відносилися справи про контрреволюційні злочини, державну зраду, шпигунство, злочини за посадою, спекуляцію тощо. У 1920 році ревтрибуналам були передані також справи про бандитизм, розбої, грабежі, розкрадання та деякі інші злочини.

Для розгляду справ особливої важливості наприкінці травня 1919 року був створений Верховний революційний трибунал, який діяв як суд першої інстанції.

За Тимчасовим положенням від 20 лютого 1919 року були ліквідовані повітові і міські народні суди. На базі дільничних судів створювався єдиний народний суд. Кількість таких судів в кожному місті і повіті і район їх дії визначались в містах — міськими радами, а в повітах — повітовими виконкомом рад. Як касаційна інстанція в кожному повіті були створені Ради (з'їзди) народних суддів. До них входили всі народні судді повіту.

Відповідно до Положення РНК УСРР "Про народні суди" від 26 жовтня 1920 року створювалися губернські Ради народних суддів, які мали постійний склад: голову, його замісників і від двох до п'яти постійних членів. До Ради входили також всі народні судді губернії, які приймали участь в її засіданнях за чергою.

При розгляді кримінальних справ народний суд діяв у складі народного судді і двох або шести народних засідателів, які обиралися загальними зборами міської ради в містах і виконавчими комітетами рад — у повітах. Для заняття посади народного судді обов'язковим був стаж політичної роботи. Народний суд розглядав справи про посягання на життя, згвалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, розбої, грабежі, підробку документів і знаків грошової оплати.

Червоній армії для боротьби з контрреволюційними, військовими й іншими злочинами були створені революційні військові трибунали. Положення про особливі військові трибунали було прийняте 8 грудня 1918 року.

До позасудових репресивних органів слід віднести також Всеукраїнську надзвичайну комісію, яку за прикладом РСФРР було створено декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України 12 грудня 1918 року. Головою ВУНК було призначено І.І. Шварца, а потім М.Я. Лаціса.

30 травня 1919 року ВУЦВК затвердив " Положення про Всеукраїнську і місцеві надзвичайні комісії". За цим Положенням ВУНК по боротьбі з контрреволюцією, шпигунством і бандитизмом створювалась як відділ Наркомату внутрішніх справ. У 1920 році ВУНК була пере-підпорядкована РНК УСРР. У структурному відношенні ВУНК поділялася на відділи: юридичний відділ, що вів розслідування і готував справи до ревтрибуналу; відділ іноземного контролю для боротьби з контрреволюційною діяльністю представників іноземних держав; оперативний відділ, до компетенції якого входило попередження і розкриття контрреволюційних злочинів. Місцеві надзвичайні комісії створювалися місцевими радами на правах їх відділів. Члени надзвичайних комісій призначались і відкликались виконками місцевих рад. По вертикалі місцеві НК підпорядковувались ВУНК.

17 травня 1920 року ВУЦВК прийняв декрет про створення Центрального управління надзвичайних комісій для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією та злочинами за посадою (Цупнадком). За всю роботу НК відповідав начальник Цупнадкому, який підпорядковувався РНК УСРР. У складі Цупнадкому було створено політичний відділ для боротьби з анархо-бандитизмом і з українською націоналістичною контрреволюцією. Трохи пізніше було створено відділ для боротьби з контрреволюцією, саботажем та спекуляцією на транспорті.

Пряме керівництво діяльністю НК здійснювала більшовицька партія. Це призвело до грубих порушень законності, оскільки головною метою діяльності НК була ліквідація ідеологічних противників.

На підставі виданого в кінці листопада 1918 року декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України "Про організацію влади на місцях" при військово-революційних комітетах були створені відділи народної міліції, які проводили боротьбу з грабежами і хуліганством, підтримували революційний порядок і діяли на громадських засадах,

5 лютого 1919 року уряд прийняв декрет про організацію радянської міліції на штатній основі. Поступово складалися карний розшук, загальна, судово-кримінальна, промислова, залізнична, річкова та морська міліція.

Організація та діяльність загальної міліції регламентувалася Інструкцією про організацію робітничо-селянської міліції, розробленою НКВС у середині 1919 року.

Головними завданнями міліції була боротьба зі злочинністю, охорона громадського порядку тощо. Всю систему міліції очолювало Головне управління радянської міліції НКВС УСРР. На місцях (у губерніях і повітах) створювалися місцеві управління міліції, які знаходилися в подвійному підпорядкуванні: НКВС і місцевим виконкомам рад.

На роботу в міліцію приймалися особи, які досягли 21 - річного віку і мали робітниче або селянське походження.

Компетенція залізничної міліції була визначена постановою РН К УСРР "Про організацію залізничної міліції" від 18 червня 1919 року. Залізнична міліція вела боротьбу зі злочинами на транспорті, охороняла залізничні споруди, наглядала за очищенням залізничного полотна та порядком на станціях. Аналогічну компетенцію мали річкова та морська міліція. На промислову міліцію покладалася охорона заводів, фабрик та інших промислових об'єктів.

Улітку 1919 року в зв'язку з ускладненням воєнного становища Радянської республіки було вжито заходів до мілітаризації міліції. 30 липня Рада оборони України видала постанову "Про мілітаризацію міліції", згідно з якою 1/3 рядового та 1/5 командного складу міліції по черзі мали перебувати на фронті.

Остаточно система міліцейських органів склалася всередині 1920 року.

У період громадянської війни з метою "ізоляції ворожих елементів" створювалися табори примусових робіт, які підпорядковувалися НКВС і ВУНК.

4.Формування основ соціалістичного права

Головною особливістю формування радянської правової системи в Україні було те, що вона складалася, як однорідна система права в більшовицькій Росії. Це була рецепція в її найбільш простій формі — пристосування права однієї держави до умов іншої. При відсутності тієї чи іншої правової норми як головне джерело права використовували революційну правосвідомість. Пріоритет революційної правосвідомості над іншими джерелами права базувався на пануванні в ті роки психологічної теорії права, яка вважала найважливішим аспектом правової дійсності не норму права і правовідносини, а правосвідомість.

Конституційне право

Основи державного будівництва були визначені першими російськими декретами радянської влади, дію яких було поширено і на Україну. Як вищі, так і місцеві органи влади і управління будувалися за зразком більшовицької Росії. Головною ланкою державного механізму були Ради, які більшовики розглядали як найбільш прийнятну для них форму диктатури пролетаріату. 8 лютого 1919 року РНК України прийняла постанову "Про організацію місцевих органів Радянської влади та порядок управління", де поставила питання про передачу влади Радам. Юридично система Рад у масштабах всієї України була затверджена першою радянською Конституцією України.

Конституція УСРР 1919 року

Проект Конституції УСРР було обговорено на III з'їзді КП(б)У, який відбувся на початку березня 1919 року. З'їзд визнав необхідним прийняти для УСРР Конституцію РСФРР, допускаючи її зміни залежно від місцевих умов.

10-14 березня 1919 року в Харкові на III Всеукраїнському з'їзді Рад приймається Основний закон республіки - Конституція УСРР, яка від цього часу стає юридичною основою державного будівництва в радянській Україні. Текст Конституції УСРР значно відрізнявся від Конституції РСФРР як за обсягом, так і за змістом.

Конституція складалася з чотирьох розділів: I — Загальні положення; II — Конструкція радянської влади; III — Декларація прав і обов'язків трудящого і експлуатованого народу України; IV — Про герб і прапор УСРР. Другий розділ поділявся на підрозділи: А — Організація центральної влади і Б — Організація радянської влади на місцях.

У Декларації визначалась соціальна основа нової державності — диктатура пролетаріату і її політична основа — система Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Звичайно, проголошення диктатури пролетаріату було фікцією, фактично, проголошувалася диктатура більшовицької партії.

Вищим органом влади Конституція оголосила Всеукраїнський з'їзд Рад, а в період між з'їздами Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад, який утворювався з'їздом і відповідав перед ним. ВУЦВК формував уряд - Раду Народних Комісарів, який складався з народних комісарів, що очолювали галузеві народні комісаріати. В організації та діяльності вищих органів влади та управління не було поділу на гілки влади. Навіть РНК мав право видавати закони.

Органами влади на місцях були обласні, губернські, повітові та волосні з'їзди Рад, які формували свої виконавчі комітети. В містах і селах такими органами були міські та сільські Ради і обрані ними виконкоми.

Компетенція центральних органів влади визначалась таким чином. Всеукраїнський з'їзд Рад і ВУЦВК затверджували зміни в Конституції, встановлювали і змінювали кордони республіки, здійснювали загальне керівництво зовнішньою і внутрішньою політикою, встановлювали загальнодержавні податки, основи формування збройних сил, судоустрою і судочинства, формували правову систему тощо. Всеукраїнський з'їзд Рад мав виключне право вносити зміни в Конституцію. РНК мала право розглядати всі питання і справи, що відносились до сфери законодавства і управління країною.

Найважливішим завданням місцевих Рад було проведення в життя рішень центральних органів влади і управління.

Виборча система за Конституцією відображала загальну соціально-політичну ситуацію в країні. До виборів допускалися лише представники окремих соціальних груп, стосовно яких не застосовувались обмеження за статтю, національністю, освітою й віросповіданням. Ці групи об'єднувались терміном "трудящі". Значна частина населення була позбавлена виборчих прав. Не обирали і не могли бути обраними: особи, які використовували найману працю з метою отримання прибутків; особи, які жили на нетрудові доходи, як-то: відсотки з капіталу, прибутки від підприємств, надходження з майна тощо; приватні торговці, торговельні і комерційні посередники; ченці й духовні служителі церков і релігійних культів; службовці й агенти попередньої поліції, особливого корпусу жандармів і охоронних відділень, а також члени царюючого в Росії дому; особи, визнані у встановленому порядку душевнохворими або божевільними, а також особи, які перебувають під опікою; особи, засуджені за корисні й порочні злочини на термін, встановлений законом чи судовим органом.

Представництво від соціальних груп, які мали виборче право, також не було рівним. У деяких випадках перевага робітничого класу над іншими досягала п'ятикратних розмірів. На практиці існувала багатоступенева система виборів. Прямими були вибори лише в сільські та міські Ради, делегати всіх наступних рівнів вибирались на відповідних з'їздах Рад на основі принципів представництва і делегування. Тим самим створювався організаційний фільтр, що відсіював "ворожі елементи".

Комплекс конституційних прав громадян ставився в прямий зв'язок з їх обов'язками.

Історичне значення першої радянської Конституції УСРР 1919 року полягало в створенні юридичної бази для наступного законотворення. Проте більш суттєвим був її вплив на всю сферу соціальних і політичних перетворень у країні: була переглянута вся система суспільних відносин, були декларовані нові принципи і соціальні цінності. Разом з тим Конституція закріпила реальні важелі влади і порядок формування її структур, поклавши в його основу нову ідеологію.

Сфера нового цивільного права формувалася в процесі націоналізації. Державна власність створювалася шляхом ліквідації приватної власності, націоналізації землі, банків, фабрик, заводів, транспорту тощо. Націоналізація здійснювалася декретами центральних і місцевих органів влади, які і були першими радянськими цивільно-правовими актами. Найважливішими серед них були декрети тимчасового робітничо-селянського уряду: "Про націоналізацію банків" від 22 січня 1919 року, "Про націоналізацію всіх приватних залізниць і під'їзних шляхів" від 4 січня 1919 року, "Про порядок націоналізації підприємств" від 11 січня 1919 року та ін. Кооперативна власність як колективна власність дрібних виробників націоналізації не підлягала. Кооперативні організації отримали право юридичних осіб.

10 серпня 1920 року РНК УСРР видала декрет "Про об'єднання всіх видів кооперативних організацій", який був кроком на шляху створення єдиної соціалістичної кооперації.

Радянське цивільне право часів воєнного комунізму охороняло трудове приватне господарство і особисту власність громадян, що пояснювалося політикою зміцнення союзу робітничого класу з трудящими непролетарськими елементами. Так, заборонялася реквізиція та конфіскація речей домашнього вжитку. В той же час декретом РНК УСРР від 1 березня 1919 року "Про відібрання лишків одягу та білизни у буржуазії" широко проводилася конфіскація та реквізиція речей домашнього вжитку експлуаторських класів. На перших порах у певних рамках допускалася приватна експлуаторська власність. Радянська влада вела облік і контроль за діяльністю дрібних підприємств, обмежувала чисельність найманих робітників.

З формуванням радянського права власності пов'язане спадкове законодавство. 11 березня 1919 року РНК УСРР прийняла декрет "Про скасування спадкування", за яким усі види спадкування (за законом і за заповітом) скасовувались, спадкова маса обмежувалась сумою в 10 тисяч карбованців (все інше майно переходило у власність держави) і поступала родичам померлого у вигляді "міри соціального забезпечення" з правом управління і розпорядження. Таким шляхом законодавець намагався перекрити ще одне джерело "нетрудового збагачення".

Державна монополія на хліб, нафту, сірники і т. ін. майже ліквідувала товарообіг. Система "главкізму" виключала товарно-грошові відносини між підприємствами. Натуральний продуктообмін витіснив грошові відносини, на правовому рівні відчувалося відповідне витіснення цивільно-правових норм адміністративно-правовим регулюванням. Нормативна заборона приватної торгівлі призвела до виникнення "чорного ринку", де товарно-грошові відносини були деформованими.

Сімейне право

Однією з перших сфер, в якій було здійснене законодавче нормування, були шлюбно-сімейні відносини. 20 лютого 1919 року були прийняті декрети РНК УСРР "Про організацію відділів записів актів громадянського стану", "Про громадянський шлюб та про введення книг актів громадянського стану", "Про розлучення". В них перш за все підкреслювалася законність тільки громадянських шлюбів. Церковний шлюб оголошувався приватною справою осіб, які одружувалися. Скасовувалися такі обмеження шлюбу, як дозвіл батьків, різниця в віросповіданні. Проголошувалася свобода розлучення. Шлюб розривався органами ЗАГСу за проханням про це хоча б однієї з сторін.

Оскільки декрети про громадянський шлюб і про свободу розлучення регламентували лише частину шлюбно-сімейних відносин, на початку 1919 року було підготовлено проект Сімейного кодексу УСРР. У зв'язку з наступом Денікіна Раднарком не встиг розглянути та затвердити проект кодексу.

НКЮ рекомендував суддям при відсутності відповідних норм керуватися "духом і змістом" шлюбно-сімейного законодавства РСФРР.

По встановленні радянської влади в Україні на її територію було розповсюджено чинність декрету "Про землю" і постанови РНК РСФРР "Про перехід землі в розпорядження земельних комітетів" від 5 листопада 1917 року. Керувалися в Україні і Законом "Про соціалізацію землі", прийнятому ІІ Всеросійським з'їздом Рад. Фактично ці нормативні акти встановлювали порядок націоналізації землі і передання права розпорядження землею до місцевих Рад та підпорядкованим ним волосним земельним комітетам. Конституція УСРР 1919 року закріпила скасування приватної власності на землю.

Декрет ВУЦВК "Про соціалістичний землеустрій та про перехідні заходи до соціалістичного землекористування" від 26 травня 1919 року визначав правове становище земель, надр, вод та лісів. Вся земля в Україні оголошувалася єдиним державним фондом. У ст. 1 Декрету говорилося, що "приватна власність на землю, надра, води, ліси скасовується".

Зміст права державної власності на землю полягав у визначенні радянською владою загальних правил володіння та користування землею. Заборонялися будь-які цивільно-правові угоди стосовно землі.

Найбільш поширеною формою землекористування поряд з колективним землекористуванням було індивідуальне зрівняльне трудове користування землею.

Прийнятий 5 лютого 1920 року "Закон про землю" закріпив розподіл землі в зрівняльне землекористування. Він передбачав також розвиток колективних форм землекористування. Значна увага приділялася створенню радгоспів, сільськогосподарських комун, артільей, товариств зі спільної обробки землі.

Трудове право

10 грудня 1918 року в РСФРР було прийнято Кодекс законів про працю. Дію цього кодексу було поширено і на Україну. Кодекс законів про працю проголошував загальний обов'язок працювати та право на працю, обов'язок виконувати встановлену міру праці та право на оплату праці, обов'язок дотримуватися дисципліни праці та радянських законів про працю, право на відпочинок та матеріальне забезпечення. Але в умовах воєнного комунізму не всі з цих положень спрацьовували. Як засіб залучення до праці широко використовувалася трудова повинність. Значного поширення набула трудова мобілізація, на основі якої здійснювався перерозподіл робочої сили. На підприємствах встановлювалися режими, близькі до режиму військових установ. Проводилася мілітаризація ряду галузей промисловості. Запроваджувалася натуралізація заробітної плати. Декретом РНК УСРР від 6 квітня 1920 року було введено єдиний трудовий пайок. До кінця 1920 року натуроплата стала переважною формою оплати праці.

Великого значення надавалося зміцненню трудової дисципліни. З'явилося поняття трудового дезертирства як злісного ухилення від трудової повинності. До порушників дисципліни застосовувалися примусові заходи. Прогоул понад 3 дні протягом одного місяця розглядався як саботаж.

Кримінальне право

Навіть каральна політика держави визначалася програмою більшовицької партії. Основою цієї політики була кримінальна репресія.

Одним з перших нормативних актів з кримінального права був декрет РНК УСРР "Про дострокове звільнення" від 21 березня 1919 року. У грудні 1919 року в Росії приймаються "Керівні начала з кримінального права РСФРР", а 4 серпня 1920 року вони офіційно були введені в дію на території України.

Цей нормативний акт став першою спробою узагальнення практики діяльності судів і трибуналів. Згідно з теорією "соціальних функцій права", яка отримала в даний період широке розповсюдження, нове кримінальне право повинно формуватися за принципом доцільності, який протиставився принципу законності. Поміж законодавців набула сили тенденція відмови від особливої частини кримінального кодексу. Припускалось, що суди, керуючись соціалістичною правосвідомістю і принципом доцільності, будуть вирішувати справи лише на основі норм загальної частини кримінального кодексу.

На цій ідеї базувалась структура Керівних начал. Вони склалися з вступу, розділів про сутність кримінального права, про кримінальне правосуддя, про злочин та покарання, про стадії здійснення злочину, про співучасть, про види покарання, про умовне засудження, про простір дії кримінального права. Законодавець відмовлявся від вичерпного і повного нормування всіх відносин, покладаючись на "соціальний нюх пролетарського суду". Керівні начала правом вважали систему (порядок) суспільних відносин. При визначенні покарання суд повинен був враховувати ступінь і характер соціальної небезпеки злочинця і його соціальну приналежність. При цьому покарання мало базуватися на доцільності його застосування. Форми вини, необхідна оборона, крайня необхідність в кодексі не пояснювались. Недостатня увага до визначення суб'єктивної сторони злочину вела до посилення принципу об'єктивного вміщення, коли ступінь покарання пов'язувався з результатом злочину, а не з його мотивами. На міру покарання впливали соціальна належність злочинця і соціальна спрямованість діяння. Система покарань за Керівними началами включала: догану, громадський осуд, примусове вивчення курсу політграмоти, бойкот, виключення з колективу, відшкодування збитків, усунення з посади, конфіскацію майна, позбавлення політичних прав, оголошення ворогом народу, примусові роботи, позбавлення волі, оголошення поза законом, розстріл. У часи воєнного комунізму багато з цих покарань використовувалися в адміністративному і позасудовому порядку.

Слід вказати на існування таких анти-правових інститутів, як кримінальна відповідальність за принципом кругової поруки та заручництво. До кримінальної відповідальності притягувалась, наприклад, частина населення того міста, де були знищені продовольчі склади, розібрані залізничні колії тощо.

В Україні в перші роки радянської влади була створена досить розвинута система кримінально-процесуальних норм. Головні моменти судочинства були встановлені "Тимчасовим положенням про народні суди і революційні трибунали УСРР" від 20 лютого.

1919 року, "Положенням Ради Народних Комісарів про народний суд" від 26 жовтня 1920 року, інструкцією НКЮ УСРР "Про судочинство" ви 3 червня 1919 року та численними циркулярами НКЮ УСРР, виданими в

1920 році. В цих актах були закріплені головні принципи кримінального процесу, які були єдиними як для народних судів, так і для революційних трибуналів.

Ревтрибунали були судами для розгляду найбільш небезпечних злочинів. У деяких справах ревтрибунал міг визнати непотрібним проведення попереднього слідства, що вело до порушення проголошеного принципу законності.

Згідно з циркуляром НКЮ УСРР "Про прискорення провадження попереднього слідства" від 29 лютого 1920 року попереднє розслідування в політичних справах повинно було проводитися протягом 48 годин. Право звинувачуваного на захист в ревтрибуналах також обмежувалося.

При оцінці доказів, як і при визначенні покарання, члени ревтрибуналів керувалися декретами і своєю революційною правосвідомістю. Вироки виносилися іменем Української Соціалістичної Радянської Республіки.

На перших порах вироки ревтрибуналів не підлягали касаційному оскарженню. Цей пробіл було усунуто декретом РНК УСРР "Про утворення Верховного Касаційного Суду" від 16 квітня 1919 року, який встановлював, що касаційному оскарженню підлягають всі вироки ревтрибуналів, за винятком вироків, винесених Верховним ревтрибуналом при ВУЦВК.

Дещо іншим був порядок розгляду справ у народних судах. Йому були підсудні усі кримінальні справи, за винятком підсудних ревтрибуналам. Попереднє розслідування здійснювалось у формі дізнання або попереднього слідства. Проведення попереднього слідства залежало від рішення судді. Народний суддя розглядав скарги на дії слідчих. Народні засідателі мали рівні права з народними суддями. Всі питання, які виникали при розгляді справи, вирішувалися більшістю голосів. Участь у процесі представників звинувачення та захисту була обов'язковою при розгляді справ про найбільш тяжкі злочини. В інших випадках питання про участь обвинувачувача та захисника вирішував народний суд. Звинувачення в кримінальних справах здійснювались членами колегії обвинувачувачів, а захист — членами колегії захисників.

Цивільно-процесуальне право

Всі цивільно-правові спори вирішувалися тільки в народних судах. Потерпілому, який зазнав шкоди та збитків від злочину, підсудного ревітрибуналу, надавалося право подати цивільний позов через народний суд або підчас розгляду кримінальної справи, або після закінчення розгляду в порядку цивільного судочинства.

У період, який розглядається, майновий обіг був майже відсутній, а частка цивільних справ у народних судах — незначною. Цивільні справи розглядалися рідко. Головним чином, це були спори між громадянами по розподілу сімейного майна, про виплату винагороди за зроблену роботу тощо. Внаслідок заборони операцій з нерухомістю, вилучення з цивільного обігу багатьох предметів домашнього вжитку стало майже неможливим застосування стягнень та задоволення претензій окремих осіб. Цим пояснюється порівняно невелика кількість спеціальних нормативних актів, що регулювали цивільне судочинство. Норми цивільного судочинства, як правило, містились в актах, що регулювали судочинство в кримінальних справах.

Судочинство в цивільних справах розпочиналося за позовом громадян або радянських установ. Цивільні спори розглядалися в тому народному суді, на дільниці якого проживав чи тимчасово знаходився відповідач. Питання підсудності остаточно вирішувалося народним судом.

Висновки

1917-1920 рр. були важкими для української державності. Невитримана іспиту на зрілість ідея незалежної соборної Української держави. Тридцяти п'ятимільйонний український народ не зміг вирватись із залізних обіймів "старшого брата". Українська політична еліта піддалась на утопічну ідею можливості побудувати соціалізм, для чого створювала різні соціалістичні партії, відсуваючи головне історичне питання - побудову національної державності-на другий план. Цією хворобою хворіють і сучасні українські так звані комуністичні і соціалістичні партії.

Більшовики використали політичну незрілість українського народу сповна. В Україні за зразком більшовицької Росії була встановлена військово-пролетарська диктатура. Чи була це дійсно влада народу? Розв'язана більшовиками громадянська війна дала негативну відповідь на це запитання.

В Україні, як і в Росії, утвердилась воєнно-більшовицька партійна диктатура, яка заклала підвалини жорстокого тоталітарно-репресивного режиму. З повною силою цей режим проявив себе в роки воєнного комунізму. Але то була тільки репетиція. Політичний бенефіс тоталітаризму відбудеться в 30-ті роки, де в театрі людського абсурду змагатимуться сталінський соціалізм і гітлерівський фашизм. Але то буде потім. А в період з кінця 1917 року та до кінця 1920 року за допомогою багнетів Червоної Армії радянська влада була встановлена в Україні. І той факт, що ця влада в усіх своїх проявах була точною копією влади більшовицької Росії, говорило про її антинародність, антинаціональну спрямованість, імперську сутність. Копіювалося все: вищі та місцеві органи влади й управління, судова система, Конституція, нормативні акти. Змінювалася тільки належність: замість "РСФРР" ставили "УСРР", а іноді і цього не робили. І хоча пояснювали це однотипністю соціалістичних держав, відсутністю професійних кадрів у братерській Україні тощо - сутність від цього не змінювалася: так робила завжди і всюди тільки окупаційна влада.